

Р е ц е н з и я

от доц. д-р **Антоанета Иванова Тотоманова** – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий”

Относно:

Защита на дисертационен труд на докторант към катедра „Пресжурналистика и книгоиздаване” на Факултет по журналистика и масова комуникация в СУ „Св. Климент Охридски“ **Катя Георгиева Кирилова** на тема „**Промененият модел на съвременното детско книгоиздаване в България**” - за присъждане на образователна и научна степен "доктор" по направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Детско книгоиздаване)

Актуалност и значимост на разработваната тема

Актуалността на една дисертационна тема се преценява по това, доколко тя отразява неизследвани полета, доколко изследваните процеси в организационен и технологичен план може да предизвикат мултиплициращ ефект при осъществяването на всеки един от тях и доколко в дисертационния труд са налице научни или научно-приложни резултати. Именно в такъв контекст ще се опитам да представя актуалността и значимостта на обсъждания днес дисертационен труд. Изследваната от Катя Кирилова тематика е интересна, актуална и важна не само защото създава една цялостна панорама на детското книгоиздаване от неговата поява до наши дни с всички специфични подвидови характеристики и особености, а защото тя ги разглежда като източници за решаване и преодоляване на проблемите в областта на издателската дейност. В дисертационния труд за първи път се предлага **модел на детското книгоиздаване**, обусловен от историческото развитие, от общественно-политическата, социално-икономическата и културно-образователната ситуация в страната. Полезността и значимостта на темата на настоящата дисертация следва да се търси както в научноизследователски, така и в приложен аспект, защото тя може да послужи като база за бъдещи изследвания в тази област, а също така и за изработване на политики, стратегии и дългосрочни проекти за развитието на българското издаване на

детска литература, с изпълнението на които могат да бъдат ангажирани и управленските органи на най-високо равнище.

Общо описание на дисертационния труд

Представеният за обсъждане дисертационен труд е с обем 386 страници (основен текст 313 страници, съдържащ 6 таблици и 5 диаграми) и 73 страници с 5 приложения. Дисертацията се състои от увод, три глави и заключение. Използваната библиография съдържа 252 източника на български, английски и руски език. Отделните глави са сполучливо детайлизирани в логично свързани и допълващи се раздели и подраздели, което прави труда ясен и прегледен.

В **Увода** са обосновани актуалността и тематичният обхват на изследването, посочени са и мотивите за избора на темата на дисертационния труд. Отбелязано е, че „едно панорамно проблемно представяне на детското книгоиздаване в България” би подпомогнало изключително много изследователите в областта на детската литература, историята на книгата, книжната илюстрация и др. Този труд поради своя „пионерски” характер би бил и ценно учебно помагало за студентите по книгоиздаване в СУ „Климент Охридски” и Великотърновския университет, а също така и за студентите, изучаващи други специалности, свързани с книгата.

Очертавайки коректно обекта и предмета на изследването докторантката определя неговата **цел**, а именно да докаже специфичните характеристики на детското книгоиздаване, да разкрие основните фактори, които го формират и да проследи различните етапи, през които преминава в България, като концентрира вниманието си върху процесите, протичащи в бранша след 1989 г. На тази основа тя си поставя и нелеката задача да изработи модел, в който да се открият тенденциите в съвременното детско книгоиздаване с обстойни анализи на основните проблеми, които се наблюдават, както и да предложи начини за тяхното разрешаване. Ясно формулираните цели дават възможност на докторантката да си „възложи” и редица конкретни **задачи**, а именно: проучване и обзор на теоретичните и историческите източници, свързани с детското книгоиздаване в национален и световен мащаб; обосновка и характеристика на детския книгоиздателски модел; преглед на представителните издания за деца от разглежданите периоди; проучване на основните световни тенденции и

проследяване на тенденциите в българското книгоиздаване; наблюдение върху ролята на участниците в книжния сектор за деца; събиране и анализиране на статистическа информация за българското детско книгоиздаване; прогнозиране на развитието на детския издателски профил. Поради специфичния обект на изследване за изпълнението на посочените задачи тя използва инструментариума на дисциплините: книгознание, книгоиздаване, полиграфия, графичен дизайн, изобразително изкуство, библиотечно дело, маркетинг, реклама, връзки с обществеността, а също така и на педагогика, психология, литературознание, история. Използвала е методите на наблюдение, анализ и синтез, анкети, интервюта и др. Специално трябва да подчертаем, че докторантката предоставя много подробна статистическа информация за детското книгоиздаване в България, която интерпретира умело в библиометрични анализи. В увода е аргументирана и хипотезата, че детското книгоиздаване формира свой уникален модел, неприложим на друго място в издателския бранш. Тук са очертани и ограниченията, които докторантката си е поставила при разработването на толкова всеобхватната тема за детското книгоиздаване.

Не мога да не отбележа, че още в увода, чрез аргументацията на избора на темата и изведените параметри на изследването, си проличава компетентността на Катя Кирилова по тази тема.

Първа глава „Детското книгоиздаване като модел” въвежда читателя в темата за детското книгоиздаване. Тя включва четири раздела, които разглеждат последователно различни аспекти, свързани с формирането на детското книгоиздаване като самостоятелен книгоиздателски профил, с неговото възникване в световен мащаб и етапите през които е преминало, с особеностите и характеристиките на обособяването му като модел, с представянето на детската книга в нейното триединство – като дух, като тяло и като стока. Изложението започва с въведение в темата и представяне на детското книгоиздаване като модел, изследвано е неговото възникване в световен мащаб и са открити етапите, през които преминава. Отбелязано е, че „същинското книгоиздаване за деца се появява тогава, когато картинките стават неизменна част от текста и на тях започва да се обръща същото внимание като на съдържанието”. Дефинирано е детското книгоиздаване като най-късно обособилият се издателски профил, който се нуждае

от самостоятелно изучаване и изследване. Негов продукт са изданията за деца, съобразени с възрастовите особености на възприятията им. Следват характеристики, които насочват към особеностите на детското книгоиздаване като модел, съпоставяйки го с останалите издателски профили. За да се очертаят отликите на модела е приложен „триединният” подход спрямо детските книги. Той е основан на възгледа, според който феноменът книга трябва да се изучава като единство от три същностно обусловени и проникнати компонента: духовен, телесен и стоков. На тази базисна постановка са изследвани подробно спецификите във възприемането при различните възрастови групи деца и произтичащите от тях конкретни изисквания към текста, оформлението и пазарната им реализация. Приложени са и авторови класификации на изданията за деца според съдържателната и материалната им същност. Накрая на главата е изведено заключението, че моделът на детското книгоиздаване е формирано под въздействието на останалите издателски профили и се развива благодарение на осъзнаването на децата като индивиди със собствени специфични потребности, които издателите трябва да имат предвид в своята работа. Различните възрастови групи, през които преминава детството, са свързани с определено ниво на умения за четене, разбиране, възприемане и възможности за въздействие и точно тези особености трябва да се имат предвид при определянето на издателските политики. Характерен и водещ елемент в детското книгоиздаване е съчетанието между текст и илюстрация, резултат от предметно-образното мислене на малките деца, което им позволява да възприемат по-бързо и лесно текстовете, когато са съпроводени с изображения. Издателите на детска литература са в пряка зависимост от проблемите, свързани с четенето в страната и от държавната политика в тази област.

Втора глава „Формиране, утвърждаване и развитие на детското книгоиздаване като модел в България” е структурирана така, че всички фактори, които влияят върху модела на детското книгоиздаване, разработени и доказани в предходната глава, са проследени в хронологичен ред в нашата страна. И тук, както и в Европа наченките на детска литература трябва да се търсят в устно разказваните и предавани приказки и легенди. А за модел на детско книгоиздаване може да се говори едва когато обществото започва да гледа на децата като на група

със свои специфични потребности, когато книгите за деца се превръщат в „симбиоза между текст и илюстрация”, когато се появят автори, художници, издатели и институции, чиято дейност е насочена основно към потребностите на децата.

Докторантката подробно се е спрела на възникването на детското книгоиздаване у нас, което започва през Възраждането и е трайно обвързано с формирането на националното самосъзнание и образователните потребности на обществото. Тя доказва, че поради липса на държавност и институции за самостоятелен книгоиздателски модел може да се говори едва в годините след Освобождението. Много сполучливо е изтъкнато, че родното книгоиздаване във времеви измерения през този период не се отличава съществено от европейското. След Освобождението са „утвърдени нормативна и административна база, изградени са институции, ангажирани с грамотността на населението, а книгите за деца се възприемат като едно от основните средства за развитие на образователната система”. През този период се появяват и първите неучебни книги за деца. Моделът, който предлага докторантката, се утвърждава и добива национален характер едва в годините между двете войни. На този „благодатен” период тя се е спрела много подробно като е изследвала нормативната уредба, водещите издателства, развитието на художественото оформление и илюстрацията, на маркетинга и рекламата. Важен акцент е поставен върху типологията на детските издания, предложена от докторантката, и на нея трябва да се отдаде специално внимание.

Моделът на детското книгоиздаване след Втората световна война се трансформира изцяло под влияние на тоталитаризма, като се използва предимно за партийни цели. Настъпват промени във вида на собствеността и начина на организация в книгоиздаването и се появяват първите издателства изцяло профилирани в областта на детската книга. Докторантката се е спрела подробно на издателската продукция на тези издателства и много сполучливо е показала противоречията на периода, изразяващи се с „убита” конкуренция и частна инициатива, забрана за издаване на преводни книги от известни европейски и американски автори, налагане на не особено качествени шаблони на социалистическия реализъм, а от друга страна истински ангажирани държавни институции, много добра нормативна база, развиваща се литературна критика,

организиране на специализирани форуми, отделяне на значителни средства за луксозни качествени издания и т.н. Противоречив период, чието изследване предстои не само в областта на детското книгоиздаване. Накрая на главата е изведено, че детското книгоиздаване в страната се формира в рамките на около сто години, обособява се като самостоятелен профил и започва да се съобразява и да следва модерните издателски тенденции. Моделът, който се оформя през тези сто години се обуславя преди всичко от държавната политика, нормативната база, обществената осъзнатост на смисъла и важността от издаване на детски книги, стимулирането на авторите и илюстраторите и др.

Трета глава „Съвременното детско книгоиздаване в България: развитие, организация, проблеми и тенденции” цели разглеждане на състоянието и открояване на проблемите, свързани с детското книгоиздаване в България, с оглед посочване на тенденциите в тази насока и формулиране на ясни препоръки. Анализът е базиран на периодизация, предложена от докторантката, което дава възможност за съпоставка с предходните периоди и извеждане на максимално приложим съвременен модел.

На първо място тук са разгледани трансформациите на модела на детското книгоиздаване след демократичните промени в страната, настъпили в края на 1989 г. Връщайки се в своето нормално битуване, т.е. в условия на бурно развитие на частната инициатива и конкуренция, детското книгоиздаване страда преди всичко от липса на държавна политика, каквато въобще не съществува и до днес не само в този отрасъл, а въобще в областта на книгоиздаването, от липсата на приемственост, бих казала и в много голяма степен от липсата на професионализъм.

Първият етап от развитието на детското книгоиздаване през разглеждания период, открит от докторантката, обхваща годините 1989-1991. Него тя определя с една единствена дума „хаос”. През този период липсва нормативна уредба в страната, не са гарантирани отношенията между участниците в книжния сектор, отсъстват институции, които да се занимават с проблемите и да посредничат между „производители” и потребители, липсва каквато и да е стратегия за развитие, има недостиг на хартия, започват и първите прояви на корупционни практики в отрасъла. Появяват се обаче първите изцяло специализирани детски издателства –

„Златното пате” и „ПАН”, на чието развитие и издателска продукция докторантката се е спряла подробно в дисертацията.

Вторият етап (1992-1995) в детското книгоиздаване е коренно различен в своите проявления. Появяват се множество частни издателства, профилирани изцяло в издаване на детска литература, тиражът на детските книги расте главоломно, както и на книгите за възрастни, разбира се. Професионализмът постепенно започва да се завръща на издателската „сцена”, като по този начин се задоволява един натрупан през годините глад за разнообразна, качествена и без цензура издавана литература.

Следващите два периода (1996-1998) и (1999-2008) се характеризират с известни сътресения, които водят до драстични намаления на тиражите и закриване на издателства, но веднага след това с установяване на една стабилност, която се изразява в утвърждаване на частната инициатива, в регламентиране на взаимоотношенията между отделните субекти, създаване на ясни правила в книготърговията и др. Основните проблеми обаче, свързани с липсата на държавна политика за книгата и подкрепа на българските издателски проекти за деца и отсъствието на нормативна уредба, която да регламентира отношенията в сектора, остават неразрешени.

Последният етап (2009-2015 г.), очертан от докторантката, отразява най-пълно актуалното състояние на модела на детското книгоиздаване. Той също е белязан с проблемите на икономическа криза, а също така и с редица неадекватни действия от страна на държавата. Нищо не се е променило по отношение на изработването и въвеждането на нормативна уредба от страна на държавните институции, появяват се обаче редица инициативи, предприети от различни обществени организации (АБК, ББИА, Национален център за книгата в НДК и др.).

Анализът на всеки от посочените етапи много сполучливо докторантката е илюстрирала със свидетелства на съвременници, ангажирани професионално с издателска дейност и с подробно описание на водещите детски издателства и представителните им издания. Специално искам да отбележа задоволството си от доказателственото „подкрепяне” на събраните статистически данни с библиометрични анализи. Разглежданият 25-годишен период е охарактеризиран по различни показатели – общ брой на издадените детски книги, общ тираж, брой заглавия художествена и научнопопулярна литература, съотношение между издадена българска и преводна

художествена литература за деца и др. Обобщеният библиометричен анализ дава възможност на докторантката да направи изводи, които са много съществени. Особено държа да подчертая колко е подходяща идеята на Катя Кирилова да допълни данните от националната статистика с изведени лично от нея сведения от Националния регистър на издаваните книги в България. По този начин тя е успяла да ни представи една далеч по-пълна картина на детското книгоиздаване от това, което ни предлага родната статистика. Защото предполагам, че по-голямата част от вас знаят, че тя се изработва само на основата на депозираните издания в Националната библиотека, т.е. книгите на некоректните издатели, които не спазват Закона за задължителното депозиране на печатни и други произведения остават извън „погледа” на статистическото отчитане. Изводите, които се налагат от представената цялостна картина на издателската продукция на детска литература след 1990 г. и които докторантката е направила въз основа на анализите, са изключително интересни и ценни. Те биха могли да послужат както за бъдещи изследвания в областта, така и за изработването на практически модел на детското книгоиздаване в България. Катя Кирилова много категорично е обосновала необходимостта от „въвеждане на целенасочена държавна политика за стимулиране на родните автори и издатели”, от превръщането на детската книга и четене в общодържавна кауза, от „завръщането на мястото на книгата сред дневния ред на обществото” и др.

Заключението кореспондира със заложените цели, задачи и подчертава доказването на работните хипотези на труда. В него докторантката откроява изводите и проблемите, които произтичат от направения анализ, изразява гледната си точка за ползите от разработената тема на дисертационния труд.

Библиографията към дисертацията (252 заглавия), както и цитирането под линия показва отговорния подход на докторантката да прегледа, анализира и представи в труда си голям брой източници по темата, предлагащи различни изходни идеи и практически модели.

Основни научни и приложни приноси

1. С висока степен на аналитичност е обобщен, международният опит, свързан възникването и развитието на детското книгоиздаване.

2. За пръв път е направен цялостен анализ на състоянието и тенденциите в развитието на детското книгоиздаване в България като е приведена статистическа информация, която е анализирана по различни показатели.

3. Разработен е концептуален модел за развитието и оценяването на детското книгоиздаване, в който са набелязани и чисто практически технологични и организационни стъпки за осъществяването му.

Въпроси към автора на дисертационния труд

1. Какви разлики се открояват между идеалния модел, от една страна, и реалния модел, от друга, отнасящи се до развитието и оценяването на детското книгоиздаване в България?

2. Какви са основните препятствия пред изграждането на „идеален модел” на детско книгоиздаване в страната?

Бележки и препоръки

Трябва да отбележа отново, че докторантката действително показва значим интерес към темата и стремеж към научна изчерпателност.

Имам и препоръка настоящият труд да бъде публикуван като монография, защото заложената в него информационна и концептуална рамка би била от полза както при бъдещи изследвания така и с образователни цели.

Заклучение

Предложеният за вътрешна защита дисертационен труд се отличава със следните положителни характеристики:

- ясна и добре балансирана структура;
- отлично изследвани теоретико-практически постижения и открити проблеми, свързани с темата в международен и национален план;
- отлично познаване на българската практика по темата и анализирането ѝ на базата на собствено изследване, построено на данните от НСИ и Агенцията за ISBN;
- много сполучливо проведено проучване на съвременното детско книгоиздаване в България, подкрепено с редица интервюта;
- аналитичност на изложението;

- отлична библиографска осведоменост, която личи при подбора и представянето на използваните източници.

Но бих искала да подчертая отново, че най-големият принос на настоящата дисертация, според мен, е изработеният и предложен модел на детското книгоиздаване, който се опитва да адаптира обобщения световен опит към българските традиции и практика в тази област.

Всичко това, както и впечатленията, които имам от съвместната ни работа с Катя Кирилова ми дават основание убедено да препоръчам на уважаемото научно жури да й присъди образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика – Детско книгоиздаване).

1.02. 2017 г.

доц. д-р Антоанета Тотоманова